GOVERNANÇA I CIUTADANIA A L'ESPAI EUROMEDITERRANI

La presència política de les dones a la regió mediterrània àrab

Governança, política contenciosa i agència

Valentine Moghadam

Il·lustració de Carole Hénaff

Durant les dues primeres dècades del segle XXI s'han produït molts esdeveniments dramàtics: la «guerra contra el terror» llançada després dels atemptats de l'11 de setembre de 2001 a ciutats nord-americanes; la invasió i ocupació d'Iraq del 2003 dirigida pels Estats Units i el Regne Unit; la crisi econòmica i la Gran Recessió del 2008; les revoltes àrabs del 2011, el moviment «Occupy Wall Street» i les protestes antiausteritat europees; l'atac de l'OTAN a Líbia i la intervenció exterior a Síria; la crisi de la migració del 2015; l'expansió global de moviments i governs populistes d'extrema dreta; un nou cicle de protestes a França, Algèria, Iran, Iraq, el Marroc, el Líban i els EUA el 2018-2020; i la pandèmia de la COVID-19 del 2020. No hi ha dubte que el Partenariat Euromediterrani ha estat incapaç de gestionar aquests esdeveniments i els seus resultats. Tampoc hi ha cap dubte que les dones s'han implicat en aquests esdeveniments i s'han vist afectades de múltiples maneres, ja sigui com a agents o com a víctimes. En aquest article, examino la regió mediterrània àrab

per dilucidar la presència de les dones en diversos moviments i mobilitzacions i la seva participació en la governança nacional i local. Efectivament la profunda implicació de les dones tant en política institucional com no institucional —en governança, societat civil i política contenciosa— ha estat un signe d'identitat del lideratge i l'activisme del segle XXI. La presència de les dones, tanmateix, varia segons els països. Fa temps que Algèria, el Marroc i Tunísia comptem amb organitzacions de drets de les dones amb veu i visibilitat capaces d'influenciar les lleis, i l'adopció de quotes de gènere i sistemes electorals de representació proporcional ha permès una presència femenina relativament gran en la governança local i nacional.

Aquest article examina expressions de política contenciosa feminista, la participació de les dones en moviments de protesta de més abast i les implicacions per a velles i emergents formes de governança. Destaca reivindicacions a favor de nous contractes socials, un govern més receptiu i el canvi social. Malgrat els greus reptes econòmics i d'ocupació de la regió així com la pandèmia de la COVID-19, l'activisme ininterromput de les dones tant a la societat civil com a la societat política fa palès els profunds canvis socials que s'han succeït al llarg de les quatre darreres dècades, amb implicacions per a la democratització.

Les dones en la política no institucional i contenciosa

Les dones mediterrànies àrabs compten amb una llarga història d'implicació en moviments sociopolítics de gran abast, des de la revolució del 1919 a Egipte als moviments proindependència de mitjans de segle a Algèria i al Marroc passant per la Intifada palestina del 1987. Les mostres més grans d'implicació femenina en protestes de masses s'han donat en el nou segle, exemplificades per la presència de dones tunisenques i egípcies a les revoltes de gener-febrer de 2011. La presència pública i política de les dones és conseqüència d'avenços en el nivell educatiu al llarg dels darrers 40 anys, amb elevades matriculacions a nivell terciari que permeten el seu accés a un ampli ventall de professions. També és el resultat del creixement de nombroses organitzacions de drets de les dones i altres organitzacions no governamentals i de la societat civil que representen les seves preocupacions i els seus anhels. El anys vuitanta del segle passat van veure com creixia la preocupació per l'abast del fonamentalisme islàmic i per tant l'aparició de xarxes i moviments antifonamentalistes i nous grups feministes; els noranta van ser testimonis d'una considerable organització i mobilització pel canvi en consonància amb el procés de Beijing i l'agenda global pels drets de la dona; i el nou segle presencia crítiques cada vegada més agosarades contra l'autoritarisme i el patriarcat, amb conseqüents crides a favor de la democràcia i l'empoderament de les dones.

Tals formes d'implicació feminista, o de «política-des-de-baix» [1], es diferencien de les variants de «feminisme d'Estat» que van prevaldre a Tunísia durant els períodes de Bourguiba i Ben Ali o a Egipte sota Nasser, Sadat i Mubarak. Tanmateix, quan el president algerià Bouteflika va nomenar cinc dones per al seu gabinet el 2002 i el 2005 va presentar algunes esmenes a la llei de la família, aquest acte de feminisme d'Estat va ser en realitat una recompensa per al patiment de les dones i el desafiament feminista durant la «dècada negra» del terrorisme islamista i una resposta (parcial) a les reivindicacions feministes a

favor d'una llei de família igualitària. Al Marroc, la fita de la reforma del codi de família del 2004, aprovada pel Rei i adoptada pel Parlament, va ser el resultat d'una campanya de sensibilització d'una dècada per part de feministes marroquines de la Union d'action feminine (UAF) i l'Association démocratique des femmes du Maroc (ADFM), endegada amb la campanya Un milió de Signatures de l'any 1993. Les dones egípcies van prendre part en el moviment Kefaya (Prou) de l'any 2005 que criticava l'elecció presidencial qüestionada i després del 2011 van formar nombrosos grups nous centrats en el problema generalitzat de l'assetjament sexual i l'abús de les dones a espais públics. El 2011-2013, les feministes van organitzar manifestacions per desafiar les crides islamistes a un retrocés en les lleis dels drets de les dones [2].

> Les dones mediterrànies àrabs han expressat sovint la seva agència individual i col·lectiva, que en ocasions ha inclòs coalicions amb altres actors de la societat civil així com aliats en partits politics i que s'ha traduït en l'aprovació de noves lleis i polítiques per a la participació i drets de les dones

Les dècades de sensibilització feminista han donat fruits en forma de reformes legals i de polítiques. Els primers anys d'aquest segle, el Marroc es va afegir a Tunísia a l'hora de permetre que les dones tinguessin iguals drets per divorciar-se quan la seva llei de família, la Mudawana, fos reformada. Gairebé al mateix temps, la campanya de sensibilització periodística de Rana al-Husseini a Jordània va centrar l'atenció en el greu problema social dels «crims d'honor». En altres llocs, les feministes van ressaltar altres formes de violència contra les dones, incloent la violència domèstica, l'assetjament sexual al lloc de treball o les humiliacions diàries que pateixen les dones als llocs públics. El setembre de 2013, l'Estat egipci va criminalitzar l'assetjament sexual com a resposta a l'enorme pressió per part de grups de dones com HarassMap, WenDo, Nazra for Feminist Studies i l'Egyptian Center for Women's Rights, que des de feia temps havien cercat cridar l'atenció sobre el problema [3]. El novembre de 2013, tanmateix, el govern egipci va prohibir la llibertat de reunió i les manifestacions públiques. Les feministes també van cercar la derogació de lleis i pràctiques que permeten al violador d'una noia soltera sortir-se'n sense cap càstig si es casa amb la seva víctima. Egipte va iniciar la tendència regional que va abolir les lleis «casa't amb el teu violador» l'any 1999, seguit pel Marroc el 2014, Tunísia, Jordània i el Líban el 2017, i Palestina el 2018. La llei anti violència contra les dones (loi integral 58) de Tunísia de juliol de 2017 conté apartats sobre «prevenció», «protecció i suport» i «enjudiciament» .Les noves lleis són vigilades de prop per les organitzacions feministes i ONGs dirigides per dones de la regió, moltes de les quals estan registrades a la pàgina web de la Fundació de Dones Euromediterrànies [5].

S'han produït més avenços, com l'adopció per part del govern marroquí la primavera del 2019 de lleis per concedir drets de propietat de la terra a dones del medi rural, una victòria en la lluita de l'ADFM. D'altra banda, la campanya feminista tunisenca per drets iguals

d'herència es va paralitzar després de la mort del president Essebsi. Mentrestant, dones de diversos orígens van prendre part en el renovat cicle de protestes dels anys 2018-2020 al Líban, al Marroc, Algèria i Tunísia al voltant de l'atur, la incompetència a l'hora de governar i la privatització dels serveis públics o el deteriorament de les seves condicions. A Algèria, enmig de les protestes del febrer de 2019 contra un cinquè mandat del president malalt, un grup d'intel·lectuals feministes va redactar una declaració de solidaritat i va reclamar la igualtat social i de gènere [6]. De totes aquestes maneres, les dones mediterrànies àrabs han expressat la seva agència individual i especialment col·lectiva. És precisament aquesta agència col·lectiva, que en ocasions ha inclòs coalicions amb altres actors de la societat civil així com aliats en partits politics, la que s'ha traduït en l'aprovació de noves lleis i polítiques per a la participació i drets de les dones.

Les dones mediterrànies àrabs en la política institucional

L'estudi de la presència de les dones mediterrànies àrabs en el procés polític formal és relativament nou. Les seqüeles de la Primavera Àrab van impulsar aquesta nova línia d'estudi, en part perquè l'adopció de quotes de gènere —una reivindicació clau de les organitzacions pels drets de les dones, reforçada per l'agenda global dels drets de la dona de l'ONU— va portar a notables augments de la presència parlamentària de les dones. Malgrat que el nomenament de dones en el gabinet és anterior a la Primavera Àrab (per ex., les ministres del gabinet a Algèria, Jordània i el Marroc), la representació parlamentària de les dones era molt baixa. Mentre que les eleccions del 2007 a Algèria van tenir un 7,7% de participació femenina, la quota de gènere del 2012 la va augmentar fins al 31,6%, tot i que el 2019 s'havia reduït a un 26%. La participació femenina al Marroc va ser d'un 10,5% el 2010, un 17% el 2012 i un 20,5% el 2019. (Els partits polítics marroquins havien introduït quotes de gènere informals el 2002, substituïdes el 2011 per la quota formal.) Tunísia, que havia adoptat una quota informal l'any 2004, havia començat des d'una base més alta —un 27,6% de participació femenina l'any 2009 que va continuar estable fins al gran salt del 36% a les eleccions parlamentàries del 2014. Altres països mediterranis àrabs van per darrere dels tres països del Magreb en el percentatge de parlamentàries: Jordània i Egipte, 15%; Líbia, 16%; Síria, 13%, i el Líban amb un 4,7%.

Convé assenyalar que les xifres del Magreb superen les de Grècia i Xipre (18-19%), Turquia (17%) i Malta (12%). El 36% del percentatge parlamentari femení de Tunísia està empatat amb el d'Itàlia i Portugal, i és més alt que el 29% d'Israel (això es compara amb la mitjana mundial de 25% de parlamentàries) [7]. El que comparteixen el Marroc i Tunísia, i en menys grau Algèria, són estrets lligams entre defensors dels drets de les dones a la societat civil i altres en els partits polítics i el govern; aquestes sinergies han contribuït a augmentar l'estatus legal i les posicions socials de les dones i a garantir importants reformes legals i de polítiques.

> En molts aspectes Tunísia és un cas únic, atès que va començar amb un alt nivell de representació política femenina fins i tot abans de la democratització, i va adoptar una clàusula de paritat de

> gènere a la constitució del 2014: les dones estaven intensament implicades en el procés constitucional

Un estudi sobre la implicació de les parlamentàries en comitès legislatius [8] classificava els comitès com a «poder», «afers econòmics i exteriors», «qüestions socials» i «qüestions de la dona» i va descobrir que mentre que la distribució del comitè de parlamentàries tunisenques era més representativa de la seva representació global, les parlamentàries d'Algèria i el Marroc estaven sobrerepresentades en els comitès de «qüestions socials». Arribava a la conclusió que el mandat i l'experiència política així com la durada del sistemes de quotes eren factors destacats a l'hora de determinar la representació i la participació significativa de les dones en influents comitès legislatius [9].

En molts aspectes Tunísia és un cas únic, atès que va començar amb un alt nivell de representació política femenina fins i tot abans de la democratització, i va adoptar una clàusula de paritat de gènere a la constitució del 2014. Les dones estaven intensament implicades en el procés constitucional, fins i tot com a membres de l'Assemblea Constituent i en el seu lideratge (International IDEA, 2019). Tunísia també va ser testimoni de notables augments en la presència de les dones en les eleccions locals; efectivament, el percentatge actual de dones en els càrrecs de govern és el doble que la mitjana global.

Governança local

Tal com es pot veure a la Taula 1 (annexa al final del text), dels nou països mediterranis àrabs examinats en aquest article, tots tenen quotes tant a nivell local com nacional excepte el Líban i Síria. Tunísia és el que millor representació de dones té tant en la governança nacional com local.

Segons un informe de l'ONU sobre l'assoliment dels Objectius de Desenvolupament Sostenible, a 103 països i zones amb dades rellevants, la representació de les dones en òrgans deliberatius locals electes variava de menys d'un 1% a gairebé la paritat (50%), amb una mitjana d'un 26 %. La representació de dones al govern local és d'un 40% o més en només 15 països i zones; Tunísia figura en aquest grup d'elit, i l'any 2018 el percentatge de dones tunisenques en càrrecs als ajuntaments locals era d'un 48,5%, comparat amb la mitjana d'un 17,7% de la regió MENA [11]. Quant al nivell nacional, Tunísia fins i tot abans del 2011 anava —tal com s'ha assenyalat— per endavant d'altres països a nivell local, i les dones tenien un 27% dels càrrecs municipals. Com he argumentat en un altre lloc [12], la presència de dones tunisenques abans de les revoltes de la Primavera Àrab va ajudar a protegir i ampliar la seva participació, drets i lideratge posteriors.

> Els estudis mostren que quan s'adopten quotes de gènere legislades, s'elegeixen percentatges significament més alts de dones tant a nivell nacional com local

Els estudis mostren que quan s'adopten quotes de gènere legislades, s'elegeixen percentatges significament més alts de dones tant a nivell nacional com local [13]. Pel que respecta al 2020, les quotes de dones a nivell subnacional als estats mediterranis àrabs són: 30-35% a Algèria; 30% al Marroc i Jordània; 25% a Egipte; i 20% a Palestina. A Tunísia, la llei 7 del 2017, que modifica la llei electoral del 2014, estipula la paritat de gènere a nivell subnacional/municipal. Fins l'any 2007 les dones algerianes constituïen només un 8,2% dels representants de consells locals, però aquesta xifra va augmentar fins al 17,6% el darrer any. (Vegeu Taula 1.) Al Marroc el 2003, només un 0,5% dels representants municipals electes eren dones; avui en dia, després d'implementar una quota, les dones representen un 21% dels consellers locals.

L'agència de les dones: factors que ho fan possible i reptes

Les quotes, per tant, importen com a vies cap a la representació política de les dones mediterrànies àrabs i el canvi social. De retruc, el nivell educatiu cada vegada més alt, la implicació de la societat civil i l'experiència laboral en feines i professions han ampliat el grup de dones disponibles per ocupar càrrecs públics. Abans del 2010, les dones algerianes constituïen un 38%, i les dones tunisenques un 42%, del professorat universitari. L'àmbit del dret ha estat testimoni d'una gran presència de dones, amb advocades com a figures clau en la reforma legal a Algèria, Jordània, el Marroc i Tunísia. Les periodistes, directores de cinema, autores i blogueres han augmentat la visibilitat pública de les dones. Un indicador clau en les relacions de gènere és la presència de jutgesses, atès que les interpretacions ortodoxes de la llei de la Xària impedeixen a les dones ocupar aquest càrrec i el testimoni de dues dones és igual al d'un home. A Algèria el 2010, el 37% de tots els jutges eren dones; al Marroc, era d'un 24% i a Tunísia d'un 28%. Gairebé la meitat del tribunal constitucional de Tunísia el formaven dones el 2010 [14], i el 2012 una dona va presidir un tribunal administratiu. Al Marroc, la representació femenina als alts tribunals va augmentar d'un 23% el 2004 a un 26% el 2010. Com a resultat de les esmenes constitucionals del 2011 del Marroc i l'article 111 que permetia als jutges formar associacions independents, un grup de dones juristes van crear l'Association marocaine des femmes juges; una de les seves prioritat és «promoure una cultura d'igualtat de gènere i d'oportunitats». El 2018, un 42% dels jutges a Algèria, un 23,5% al Marroc, i un 43% a Tunísia eren dones [15].

Tanmateix, continua havent-hi reptes en termes tant d'actituds i valors conservadors com de limitades oportunitats laborals per a diferents classes de dones. Tant el World Values Survey (onades 6 i 7) com l'Arab Barometer fan palès que una àmplia majoria de ciutadans —de l'ordre del 70%— estan d'acord o molt d'acord que els homes són millors líders polítics. Entre les dones l'acord és d'alguna manera menor però encara alt (un 60%). L'Onada 6 del WVS va tenir lloc entre 2010 i 2014, i l'Onada 7 entre 2017 i 2020. Egipte i Jordània, inclosos en les dues onades, continuen sent molt conservadors quant a dones i homes com a líders polítics. Per contra, el canvi a Tunísia és espectacular, demostrant que la representació política de les dones canvia les coses. Mentre que durant l'Onada 6 un alt percentatge entre homes i dones —un 72,5% i un 61%, respectivament— opinaven que els homes són millors líders polítics, l'Onada 7 mostra com aquestes xifres cauen fins a un

57,7% en l'opinió entre els homes i un 48.4% entre les dones [16]. Les actituds són menys conservadores al Marroc i al Líban. En l'Onada 6, només un 51% de les libaneses enquestades opinava que el homes són millors líders polítics; al Marroc era només d'un 45%. En l'Onada 7, les xifres per al Líban són encara més sorprenents: només un 46% d'homes i un 36% de dones opinaven que els homes són millors líders polítics. (El Marroc no va ser enquestat a l'Onada 7.) Atès que el Líban no ha adoptat una quota de gènere i té una insignificant representació parlamentària, ministerial i local femenina (vegeu Taula 1), probablement aquests valors es deuen a l'alta insatisfacció amb el sistema confessional dirigit per homes, així com la presència d'una considerable població de ciutadans cristians i liberals.

Els resultats de l'Onada 5 de l'Arab Barometer s'adiuen amb els del WVS. Malgrat que la majoria de ciutadans àrabs consideren acceptable tenir una presidenta o una primer ministre, només Tunísia, el Líban i especialment el Marroc mostren actituds relativament igualitàries sobre el lideratge polític de les dones. Efectivament, només un 46% dels marroquins i just un 25% de les marroquines opinen que els homes són millors líders polítics. Els algerians, tanmateix, estan molt més a favor de líders polítics homes —segurament un resultat sorprenent tenint en compte la insatisfacció amb *le pouvoir* dominat per homes i les protestes de masses del 2019. Com en el cas del WVS, l'Arab Barometer troba opinions conservadores arrelades entre els jordans i especialment els egipcis [17].

> Malgrat que la majoria de ciutadans àrabs consideren acceptable tenir una presidenta o una primer ministre, només Tunísia, el Líban i especialment el Marroc mostren actituds relativament igualitàries sobre el lideratge polític de les dones

Alhora, només una minoria de dones mediterrànies àrabs estan interessades en política, de l'ordre del 21-24%, amb els percentatges més baixos a Egipte i Algèria (12-13%). Un motiu pot tenir a veure amb el decebedor historial de polítics arreu dels països, especialment en temes econòmics i d'ocupació. (L'interès masculí per la política és igualment baix, tot i que més alt que el de les dones, segons els resultats del 2018-19 Arab Barometer.) Un altre pot ser que el notable augment de l'accés de les dones a llocs de treball professionals es concentra en una petita part de la població activa femenina, afavorint dones amb alt nivell d'estudis de famílies més liberals. És menys probable que les dones amb menys estudis, menys ingressos i de famílies més conservadores busquin feina, tenint en compte les insegures condicions laborals. En tot cas, les taxes d'atur més elevades les trobem en dones amb estudis universitaris, que buquen feina però es troben davant oportunitats cada vegada més exigües tant al sector públic com al privat. La caiguda del turisme i també de la inversió estrangera directa no ha fet sinó agreujar el llarg problema de l'atur juvenil i femení. Però el baix interès de les dones pot també estar relacionat amb les responsabilitats familiars que tenen. El treball de les dones tenint cura de la casa i dels fills requereix considerable temps i energia, agreujats per la manca d'equipaments preescolars

o de cura dels infants assequibles i de qualitat [18].

Finalment, el conflicte i la inestabilitat a certes zones de la regió mediterrània àrab impedeixen les participacions polítiques de les dones en augmentar els perills de la seva presència pública; Líbia n'és un cas clar (p. ex., els assassinats de destacades dones activistes després del 2011). El conflicte sirià i el desplaçament interior forçat han endarrerit qualsevol avenç que les dones havien fet, creant alhora un gran nombre de dones i noies en situacions vulnerables, precàries i perilloses. Tanmateix, un senyal positiu és que l'any 2019, «el govern sirià i els grups de l'oposició van acordar establir un Comitè Constitucional per començar a treballar en la reforma constitucional. Les dones estan representades tant al Comitè Constitucional com al Comitè de redacció… degut, sobretot, a la intervenció internacional com a part del procés de pau mediat» [19].

Conclusions i recomanacions

Vint-i-cinc anys després del Procés de Barcelona, la cooperació regional que podria atenuar els problemes econòmics i d'ocupació que estan devastant els països mediterranis encara no s'ha acomplert, especialment arran del creixement de partits i governs populistes d'extrema dreta a Europa [20]. El suport a la democràcia continua sent alt als països mediterranis àrabs, especialment en aquells amb partits polítics islamistes en el govern, però aquest suport no és necessàriament estable davant la inseguretat física i econòmica [21]. Aquestes realitats tenen implicacions per a l'agència i l'empoderament de les dones mediterrànies àrabs. Les revoltes de la Primavera Àrab han comportat un avenç limitat en la qualitat i la legitimitat de les institucions de l'Estat, els serveis públics i el sector privat, la qual cosa suggereix la necessitat de noves formes de governança que incloguin el coneixement i la capacitat de les dones. Cal també interacció, coordinació i col·laboracions entre organitzacions de drets de les dones i els grups parlamentaris de dones dins les països, més enllà de les fronteres i entre els socis mediterranis europeus i àrabs. Les sinergies transfrontereres podrien servir el doble objectiu de reforçar la presència política i el poder de les dones i millorar la pau regional, la seguretat de les dones i el progrés per a totes les ciutadanes i els ciutadans.

Taula 1. Sistemes polítics, quotes electorals i representació de dones, països mediterranis àrabs (circa 2020)

País	Tipus de sistema polític	Tipus de quota electoral (any d'adopció)	Percentatge d'escons parlamentaris de dones (any més recent)	Percentatge de dones, governança local (2018-2019)	Dones en càrrecs ministerials (proporció de dones)*

Algèria	República (multipartidista)	Quotes variables legislades 20%-50% tant a nivell nacional com local (2012)	26% (2017)	17,6%	13%
Egipte	República (militar autoritària)	No legislada a nivell nacional; 25% per a consells locals (2014)	15% (2015)	–	24%
Jordània	Monarquia (constitucional)	Legislada 15 càrrecs reservats a nivell nacional; 30% a nivell local (2010, 2012)	15% (2016)	32%	21%
Líban	República (confessional)	Cap	4,7% (2019)	4%	3,4%
Líbia	Estat fallit/dividit	Llista legislada cremallera a nivell nacional (2012, 2013); càrrecs reservats a nivell local «per a revolucionàries amb necessitats especials i dones»	16% (2014)	–	–
Marroc	Monarquia (constitucional, multipartidista)	Legislada 60 càrrecs reservats a nivell nacional; 30% a nivell subnacional (consells regionals)	21% (2016)	21%	5,6%
Autoritat Palestina	–	20% eleccions locals (2005)	13% (2006)	–	–
Rep. Àrab Siriana	República	Cap / No aplicable	13% (2016)	7%	13%
Tunísia	República (democràtica, multipartidista)	Llista cremallera legislada tant a nivell nacional com local; la constitució de 2014 estipula la paritat de gènere	25% (2019)	48,5%	10%

Fonts: Gender Quotas Database / International IDEA,

https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/database. Govern local: https://unstats.un.org/sdgs/indicators/database/

* Fòrum Econòmic Mundial, *Global Gender Gap Report 2020* (totes les fonts consultades el setembre de 2020).

REFERÈNCIES

1 — Charrad, Mounira M. and Amina Zarrugh. 2014. “Equal or complementary? Women in the new Tunisian Constitution after the Arab Spring.” The Journal of North African Studies 19 (2): 230–243.
2 — Moghadam, Valentine M. 2013. Modernizing Women: Gender and Social Change in the Middle Easte. Boulder and London: Lynne Rienner Publishers. 3rd ed.
3 — Abdelmonem, Angie and Susana Galán. 2017. “Action-Oriented Responses to sexual harassment in Egypt: The Cases of HarassMap and WenDo.” Journal of Middle East Women’s Studies 13 (1): 154-164
4 — El Watan, « Declaration: Femmes Algeriennes pour un changement vers l’egalité (21 March 2019), Available online.
5 — Vegeu la web de l’Euro-Mediterranean Women’s Foundation.
6 — El Watan, « Declaration: Femmes Algeriennes pour un changement vers l’egalité (21 March 2019), available at www.elwatan.com/.
7 — Totes les dades de la Interparliamentary Union estan disponibles online.
8 — Shalaby, Marwa and Laila Elimam. 2017. “Women in Legislative Committees in Arab Parliaments.” Carnegie Sada Middle East Analysis (April 26), Available online.
9 — Convé destacar que la concentració de dones en «qüestions socials» reprodueix la concentració mundial de dones minestres del gabinet en les carteres d’Afers Socials; Família/Infància/Joventut/Gent gran/Persones amb discapacitat; Medi ambient/Recursos naturals/Energia; Ocupació/Treball/Formació professional. Vegeu UN Women, “Women in Politics 2019” (mapa), https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2019/03/women-in-politics-2019-map
10 — International IDEA. 2019. Women Constitution-Makers: Comparative Experiences with Representation, Participation and Influence. Stockholm: International IDEA.
11 — Vegeu aquesta web.
12 — Moghadam, 2018. “Explaining Divergent Outcomes of the Arab Spring: The Significance of Gender and Women’s Mobilizations.” Politics, Groups, and Identities, 6 (4). First on-line 31 Jan. 2017, Available online.
13 — UN 2019, p. 26
14 — OECD and CAWTAR. 2012. Women in Public Life: Gender, Law, and Policy in the Middle East and North Africa. MENA OECD Governance Project in cooperation with CAWTAR, Tunis. Paris: OECD

15 — ESCWA. 2018. “Women in the Judiciary: A Stepping Stone towards Gender Justice.” Beirut: United Nations Economic and Social Commission for West Asia (ESCWA).

16 — Anàlisi de l’autora dels resultats del WVS per a les preguntes V51 (Onada 6) i Q29 (Onada 7).

17 — Anàlisi de l’autora dels informes de l’Arab Barometer. Vegeu també https://www.arabbarometer.org/2020/02/opinion-on-arab-women-and-political-power/

18 — Karshenas, Massoud and Valentine M. Moghadam. 2021. “Female Labour Force Participation and Women’s Employment: Puzzles, Problems, and Research.” In Hassan Hakimian (ed.), The Routledge Handbook of Middle East Economics.

19 — International IDEA. 2019. Women Constitution-Makers: Comparative Experiences with Representation, Participation and Influence. Stockholm: International IDEA.

20 — Woertz, Eckart and Eduard Soler i Lecha. 2020. “Populism and EuroMediterranean cooperation: The Barcelona Process 25 years after.” *Mediterranean Politics*, DOI: 10.1080/13629395.2020.1799165

21 — Cammett, Melani, Ishac Diwan, and Irina Vartanova. 2020. “Insecurity and political values in the Arab world.” Democratization, 27(5): 699-716.

Valentine Moghadam

Valentine M. Moghadam és professora de sociologia i afers internacionals a la Universitat Northeastern de Boston. Nascuda a Teheran (Iran), Moghadam va cursar la seva educació superior al Canadà i als Estats Units. A més de la seva carrera acadèmica, ha estat coordinadora del programa de recerca sobre les dones i el desenvolupament a l'Institut WIDER de la UNU (Hèlsinki, 1990-1995) i cap de secció sobre igualtat de gènere i desenvolupament del Sector de Ciències Socials i Humanes de la UNESCO (París, 2004-2006). Entre les seves nombroses publicacions, és autora del premiat llibre *Globalizing Women: Transnational Feminist Networks* (2005), i *Globalization and Social Movements: The Populist Challenge and Democratic Alternatives (2020).*